

RAPORT Z BADAŃ RASOWYCH KASZUBÓW Z 1940 R.

JAN DANILUK

<https://orcid.org/0000-0003-4553-552X>

Uniwersytet Gdański

Streszczenie: Artykuł przedstawia mało dotąd znany dokument ze zbiorów Archiwum Federalnego (Bundesarchiv) w Berlinie-Lichterfelde – raport z przeprowadzonego na początku 1940 r. badania rasowego wyselekcjonowanej grupy Kaszubów z powiatu kartuskiego. Badania przeprowadzili funkcjonariusze SS na zlecenie Urzędu Uzuppełnień Kadrowych Waffen-SS (Ergänzungsamt der Waffen-SS). Przedstawiony w oryginale (w jęz. niemieckim) i opracowany dokument jest jednym z przykładów polityki niemieckiego aparatu okupacyjnego wobec kaszubskiej ludności Pomorza, jej postrzegania, traktowania i snucia związanych z nią planów.

Słowa kluczowe: Kaszubi, badania rasowe, okupacja niemiecka, II wojna światowa, SS

Report on racial examinations of Kashubians in 1940

Abstract: The paper presents a hitherto little known document from the Berlin-Lichterfelde Federal Archive (Bundesarchiv): a report on the 1940 racial examination of a select group of Kashubians from the district of Kartuzy (Ger. Karthaus). The examination was conducted by members of the SS on orders from the Waffen-SS Office for Reinforcements. Presented in the German original and analysed, the document serves as an example of the policies of the German occupation administration towards Pomerania's Kashubian population, the way it was perceived and treated, and what plans were in play with regard to it.

Keywords: Kashubians, racial studies, German occupation, World War II, SS

Historia Kaszubów w okresie okupacji niemieckiej (1939–1945) doczekała się wielu opracowań, na czele z najnowszą syntezą autorstwa Józefa Borzyszkowskiego¹. Z wcześniejszych

¹ J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Tom IV: Kaszubi w II RP i w latach II wojny światowej (1920–1945)*, Gdańsk 2019, s. 713–1044.

prac, szczególnie istotnych dla omawianego zagadnienia, warto też wymienić artykuł Bogusława Brezy². Niemniej jednak nadal można odczuwać pewien niedosyt, zwłaszcza w odniesieniu do materiałów z epoki wytworzonych przez stronę niemiecką. Dysponujemy na przykład opracowaniem poświęconym wizji górali podhalańskich w oczach Niemców³. Na podstawie wstępnego rekonesansu badawczego w zbiorach niemieckich można zaryzykować stwierdzenie, że zasób dokumentów niemieckich wprost odnoszących się do Kaszubów (jako skonkretyzowanej grupy etnicznej zamieszkującej przede wszystkim okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie), w porównaniu z materiałami odnoszącymi się do górali podhalańskich z Generalnego Gubernatorstwa⁴, jest skromniejszy, ale zasługuje na opracowanie.

Świetnym przykładem jest kwestia zarówno zrealizowanych, jak i tylko planowanych w latach II wojny światowej badań, których przedmiotem była ludność kaszubska. Jednym z takich materiałów jest raport z wynikami przeprowadzonego na samym początku 1940 r. badania rasowego kilkudziesięciu Kaszubów. Dokument znajduje się aktualnie w zbiorach Archiwum Federalnego w Berlinie-Lichterfelde⁵. Do tej pory zwrócił uwagę na niego jedynie Ryszard Kaczmarek⁶. W niniejszym artykule treść dokumentu zostanie po raz pierwszy podana w całości (w oryginale, czyli w jęz. niemieckim) i opracowana naukowo.

Przedmiotem zainteresowania niemieckich uczonych i funkcjonariuszy aparatu SS była zresztą nie tylko kwestia rasy wyselekcjonowanych grup Kaszubów⁷, ale i ich nastawienie do Rzeszy Niemieckiej czy też do ich własnej tożsamości⁸. Choć wyniki wspomnianych badań należy traktować bardzo ostrożnie, to jednak dane te w pierwszej kolejności pozwalają nieco lepiej zrozumieć, w jaki sposób społeczność kaszubska była postrzegana przez Niemców.

2 B. Breza, *Pomiędzy oporem a przystosowaniem. Kaszubi w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie 1939–1945*, „Rocznik Gdański” 2004, t. LXIV, z. 1–2, s. 49–60.

3 S. Trebunia-Staszal, *„Lud zdolny do życia”. Górali podhalańscy w oczach niemieckiego okupanta*, Warszawa 2019.

4 We wspomnianej pracy (vide przyp. 3) analizie poddano niemiecką działalność badawczą (antropologiczną), ekspozycyjną, fotograficzną, wydawniczą oraz relacje z podróży odnoszące się do górali podhalańskich w latach okupacji niemieckiej.

5 Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Finckensteinallee 63 (dalej: BArch).

6 R. Kaczmarek, *Rekrutacja do Waffen-SS na polskich ziemiach okupowanych w opiniach dowódców SS (1939–1941)*, „Wieki Stare i Nowe” 2022, t. 17 (22), s. 11–13.

7 Poza zaprezentowanym dalej raportem warto wspomnieć o inicjatywie datowanej na początek 1941 r. przeprowadzania badań rasowych Kaszubów przy pomocy także Forschungs- u. Lehrgemeinschaft Ahnenerbe. Określone zostały one jako „z punktu widzenia politycznego nadzwyczaj ważne” – „(...) im Rahmen einer politisch außerordentlich wichtigen volkskundlichen Arbeit eine rassenkundliche Untersuchung der Kaschuben vorzunehmen”. Zob. BArch, NS 21/329, Aktenvermerk an die Reichsgeschäftsführung des „Ahnenerbe”, 3 III 1941, b.p. W tym zespole także powstała korespondencja dotycząca pomysłu badań rasowych Kaszubów, które – ostatecznie, wszystko na to wskazuje – nie zostały zrealizowane z powodu powołania do Waffen-SS głównego inicjatora, czyli dr. Heinricha Appela z Rasse- u. Siedlungshauptamt der SS.

8 BArch, R 1501/5313, H.F.K. Günther: Bericht über eine Besichtigungsreise verschiedener Gebiete des Gaues Danzig-Westpreußens, Februar 1941, k. 243–247.

Znamienne, że w dokumentach tych nie podejmowano nigdy próby definicji, kim są Kaszubi, a za czynnik determinujący uznano – najwyraźniej w zupełności wystarczające z punktu widzenia przedstawicieli organów niemieckich – samo kryterium językowe.

Co do przedstawionego raportu z 1940 r. – wyniki badań rasowych⁹ w tym wypadku są zupełnie drugorzędne; o wiele wartościowsze wydają się inne informacje, pośrednio lub bezpośrednio zawarte w prezentowanym materiale.

Po pierwsze, raport stanowi kolejne źródło, w którym można znaleźć dane dotyczące struktury zawodowej Kaszubów, stopnia znajomości języka niemieckiego (z widoczną, generacyjną różnicą w tym względzie), dzieciności, przypisywanych im cech (pracowitości, schludności), a także dowód na nieufność wobec nowej sytuacji. O tym ostatnim świadczy przypadek niestawienia się do przeprowadzenia badań prawie połowy wyselekcjonowanych mężczyzn, mimo podjętych przez Niemców działań mających na celu zamaskowanie ich prawdziwego celu¹⁰.

Po drugie, prezentowany dalej raport jest załącznikiem do pisma SS-Brigadeführera¹¹ Gottloba Bergera, szefa nowo powołanego Urzędu Uzuppełnień Waffen-SS (Ergänzungsamt der Waffen-SS)¹², do Heinricha Himmlera, Reichsführera-SS i szefa Niemieckiej Policji, z połowy stycznia 1940 r.¹³ W samym piśmie, poza informacją o załączonym raporcie, znalazły się jeszcze dwie, istotne z punktu widzenia znaczenia całego dokumentu, informacje.

Pierwszą jest propozycja samego Bergera, by wiosną, kiedy tylko poprawią się warunki na drogach, przeprowadzić badania także na grupie „150 górali z najróżniejszych wsi”¹⁴. Badania miały być analogiczne względem tych, które przeprowadzono już na Kaszubach, i zrealizowane przez tę samą komisję.

9 W tym wypadku warto wskazać na interesujący tekst Zbigniewa Libery odnoszący się do problemu traktowania wyników pracy dawnych niemieckich antropologów i etnologów z okresu Rzeszy Niemieckiej. Autor polemizuje ze stanowiskiem Gretschen Schafft (autorki *Od rasizmu do ludobójstwa. Antropologia w Trzeciej Rzeszy*, tłum. T. Bałuk-Ulewiczowa, Kraków 2006), która krytykuje podejmowane próby badań nad spuścizną pozostawioną przez członków Sektion Rassen- und Volkstumsforschung Institut für Deutsche Ostarbeit. Libera przedstawia dokonania niemieckich naukowców na szerszym tle europejskiej antropologii oraz etnologii ras – zob. Z. Libera, *Sekcja Rasowo-Ludoznawcza Instytutu na Rzecz Niemieckiej Pracy na Wschodzie w badaniach etnologów i antropologów w Krakowie*, [w:] *Antropologia i etnologia w czasie wojny. Działalność Sektion Rassen- und Volkstumsforschung Institut für Deutsche Ostarbeit, Krakau 1940–1944, w świetle nowych materiałów źródłowych*, por. red. M. Maja, Kraków 2016, s. 7–18.

10 Zob. także R. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 12.

11 Stopień w Waffen-SS odpowiadający *Generalmajor* w Wojskach Lądowych Niemieckich Sił Zbrojnych (Wehrmacht), a tym samym randze generała brygady we współczesnym Wojsku Polskim. Zob. G. Sowuła, *Stopnie wojsk niemieckich*, [w:] *Teczka Hitlera*, pod red. H. Eberlego i M. Uhla, tłum. B. Ostrowska, Kraków 2005, s. 444.

12 Berger jest znany przede wszystkim z faktu stania od 1940 r. na czele Głównego Urzędu SS (SS-Hauptamt).

13 BArch, NS 19/3520, Der Chef des Ergänzungsamtes der Waffen-SS an den Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei: Untersuchung von Kaschuben, 15 I 1940, k. 50.

14 „(...) 150 Goralen aus den verschiedensten Gebirgsdörfern” – *ibidem*.

Druga adnotacja dotyczy przywołania wypowiedzi niemieckiego zarządcy Muzeum Piłsudskiego z Warszawy¹⁵, który poinformował Bergera o planach władz polskich (oczywiście przed wybuchem II wojny światowej) rzekomo zakładających utworzenie na bazie ludności góralskiej (mężczyzn) pułku piechoty górskiej¹⁶. Jak podaje Berger (za swoim informatorem), plany te jednak spaliły na panewce, gdyż „pod względem politycznym nie udało się górali przekonać do Polaków”¹⁷.

Abstrahując od wiarygodności drugiej informacji (tj. planów utworzenia nowej jednostki wojskowej złożonej z mieszkańców Podhala), oba fragmenty pisma pośrednio wskazują na podstawowy cel przeprowadzenia na początku 1940 r. badania rasowego wyselekcjonowanej grupy Kaszubów. Działania te dotyczyły wszak wyłącznie mężczyzn w wieku 17–60 lat i były przeprowadzone na zlecenie jednostki organizacyjnej Waffen-SS odpowiedzialnej za uzupełnienia kadrowe, co więcej – relatywnie szybko, bo niecałe dwa i pół miesiąca po utworzeniu stałych struktur niemieckiej administracji na okupowanych terenach. Innymi słowy, uprawnioną wydaje się hipoteza, że prezentowany raport z badań rasowych Kaszubów jest jednym z najwcześniejszych dokumentów z lat II wojny światowej, wskazujący na zainteresowanie organów państwa niemieckiego ludnością kaszubską jako potencjalnym rezerwuarem żołnierzy. Kolejny raz widać, że w tym względzie energiczniejsze działania podejmował aparat SS i policji oraz Waffen-SS niż Niemieckich Sił Zbrojnych (Wehrmachtu)¹⁸.

Osobną kwestią jest interpretacja wzmianki o mieszkańcach Podhala. Okupantowi niemieckiemu udało się pozyskać część społeczności góralskiej do swoich celów¹⁹, co w latach 1942–1943 poskutkowało m.in. próbą stworzenia nawet góralskiej jednostki Waffen-SS

15 Mowa o Muzeum Józefa Piłsudskiego, które mieściło się do 1939 r. w Belwederze. Zostało utworzone w styczniu 1936 r.; pierwsze wnętrza dla zwiedzających udostępniono jeszcze w czerwcu tego samego roku, zaś pod koniec 1937 r. otwarto (po przeprowadzeniu niezbędnych prac remontowo-adaptacyjnych) stałą ekspozycję. Najcenniejsze zbiory zostały wywiezione na początku września 1939 r. na Zachód; pozostałe zostały przekazane do Muzeum Narodowego. Sam Belweder w grudniu 1939 r. stał się warszawską rezydencją generalnego gubernatora, Hansa Franka. Wspominając więc o „zarządcy Muzeum Józefa Piłsudskiego w Warszawie” („Verwalter des Pilsudski-Museums”), Berger mógł mieć na myśli któregoś z funkcjonariuszy niemieckiego aparatu SS zarządzającego mieniem Muzeum Narodowego w Warszawie (Theo Deisela? Josefa Mühlmanna?) – por. E. Kołodziej, *Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze 1936–1939*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, T. 4, z. 3 (9), s. 210–212, 215, 217; *Encyklopedia Warszawy*, pod red. B. Kaczorowskiego, Warszawa 1994, s. 52–53, 520; *Kalendarium Muzeum Narodowego w Warszawie 1939–1945*, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/artykuly/356> [dostęp: 15 maja 2024].

16 Hochgebirgsregiment.

17 „Nur sei es leider politisch nicht gelungen, die Goralen für Polen zu begeistern” – BArch, NS 19/3520, Der Chef des Ergänzungsamtes der Waffen-SS an den Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei: Untersuchung von Kaschuben, 15 I 1940, k. 50.

18 Szerzej na temat tej rywalizacji, przynajmniej w pierwszych latach okupacji niemieckiej: J. Daniluk, *SS w Gdańsku. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2013, s. 134–135.

19 Zob. m.in.: W. Szatkowski, *Goralenvolk. Historia zdrady*, Kraków 2012; B. Kuraś, P. Smoleński, *Krzyżak niespodziany. Czas Goralenvolku*, Wołowiec 2017.

(Legionu SS²⁰). Próbą, przypomnijmy, całkowicie nieudaną²¹. Wszystko na to wskazuje, że z podobnym zamiarem okupant niemiecki nosił się wobec ludności kaszubskiej, a przytoczony raport można potraktować jako dowód na realizację pierwszego etapu przygotowań. Ryszard Kaczmarek wskazuje, że na fiasko utworzenia jakiegokolwiek jednostki Waffen-SS złożonej w znacznej części lub całkowicie z Kaszubów – tj. w ogóle niepodjęcia dalej żadnych działań w tym zakresie – wpłynął brak ustalenia odpowiednich, nowych przepisów segregacyjnych aż do 1941 r., czyli wprowadzenia Niemieckiej Listy Narodowościowej (DVL, od Deutsche Volksliste).

Dla pełniejszego obrazu należy jednak zapytać, dlaczego po wprowadzeniu dekretu o DVL nie powrócono do idei wytypowania rasowo zdatnych Kaszubów do Waffen-SS, tym bardziej że pierwsze badania wypadły o wiele korzystniej niż ludności Podhala?²² Przynajmniej częściową odpowiedzią na tę kwestię wydaje się zmiana nastawienia ludności kaszubskiej do Rzeszy Niemieckiej. Rozwój sytuacji w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, a przede wszystkim masowe egzekucje, wysiedlenia rodzimej ludności czy walka z wiarą katolicką, do której spora część Kaszubów była niezwykle mocno przywiązana²³, i to już w pierwszych miesiącach okupacji, pogrzebały wszelkie szanse na stworzenie w północnej części Pomorza Gdańskiego czegokolwiek analogicznego do kolaborującego z Niemcami Komitetu Góralskiego²⁴ na Podhalu, który stanowił jeden z głównych filarów próby powołania jednostki góralskiej Waffen-SS.

20 Goralische Freiwillige Waffen-SS Legion.

21 W. Szatkowski, *op. cit.*, s. 336–362; B. Kuraś, P. Smoleński, *op. cit.*, s. 68–75.

22 R. Kaczorowski, *op. cit.*, s. 13.

23 Jako jeden z pierwszych na te czynniki zwrócił wyraźniej uwagę B. Breza.

24 Goralisches Komitee.

ANEKS

* * *

Ergänzungsamt der Waffen-SS
Ergänzungsstelle Weichsel (xx)
R.

Gotenhafen²⁵, den 13. Jan. 1940.
hauptpostlagernd.

Betr.: Untersuchung von Kaschuben.

Bezug: Chef Erg.-Am VIII Az./9 h. 1.12.39

Anl.: 1 Ordner mit 57 Untersuchungsbogen

[Geheime Kommandobefehl]²⁶

An den

Chef des Eränzungsamtes der Waffen-SS

Gemäss oben angezogenen Befehl²⁷ wurden durch die SS-Ergänzungsstelle Weichsel am 9. Jan. 1940 in Karthaus/Wpr.²⁸ 57 männliche Kaschuben im Alter von 17 bis 60 Jahren untersucht. Die Untersuchungsbogen, versehen mit je 2 Lichtbilder, werden in der Anlage beigefügt²⁹. Der Verlauf der Untersuchung und der allgemeine Eindruck dieser Männer werden nachstehend geschildert:

Um un[?]tze³⁰ Kombinationen und vor allem Beunruhigung zu vermeiden, wurde den Männern gesagt, dass es sich bei der Untersuchung um einen Gesundheitsappell handle zu dem Zweck, den allgemeinen Gesundheitszustand der kaschubischen Bevölkerung festzustellen. Trotzdem scheinen von irgendeiner Seiter anderslautende Gerüchte ausgestreut worden

25 Niemiecka (okupacyjna z lat 1939–1945) nazwa Gdyni. Raport został napisany najpewniej w siedzibie Urzędu ds. Uzupetnień Kadrowych xx Okręgu SS „Wisła”, czyli na Skwerze Kościuszki (Adolf-Hitler-Platz) 10–12, w modernistycznej kamienicy proj. Tadeusza Jędrzejewskiego, zbudowanej w latach 1928–1937. Do wybuchu II wojny światowej mieściło się w budynku m.in. kino „Polonia”. Sam Urząd ds. Uzupetnień Kadrowych xx Okręgu SS „Wisła” początkowo, tj. co najmniej jeszcze pod koniec października 1939 r., funkcjonował w Gdańsku. Zob. J. Daniluk, *SS w Gdańsku...*, s. 123.

26 Pieczęć; część podkreślona przesunięta – najpewniej część drugiego wyrazu odbiła się niewyraźnie przy pierwszym użyciu pieczęci.

27 Mowa o rozkazie wydanym 1 grudnia 1939 r. przez Szefa Urzędu Uzupetnień Kadrowych Waffen-SS.

28 Kartuzy – miasto powiatowe (tak przed 1945 r., jak i obecnie). Wyróżnik w postaci „Wpr.” (od: Westpreußen, Prusy Zachodnie) był stosowany przez administrację niemiecką w celu rozróżnienia z dawną osadą klasztorną Karthaus (niedaleko Monastyr, w dzisiejszym kraju związkowym Nadrenia Północna-Westfalia) i podobną osadą (obecnie dzielnicy miasta Konz) w dzisiejszym kraju związkowym Nadrenia Palatynat.

29 Niestety, nie zachował się załącznik z wypełnionymi ankietami i zdjęciami.

30 Niewyraźne słowo, najprawdopodobniej „unnütze”, czyli (w tym kontekście) „niepotrzebne”.

zu sein, da eine Gruppe von rund 40 Männern, die aus dem kaschubischen Dorf Seeresen³¹ kommen sollte, nicht angetreten ist.

Zu der Untersuchung selbst ist zu sagen, dass diese ein durchaus positives Bild ergab.

Der allgemeine Eindruck war beinahe der gleiche, wie bei einer SS-Annahme-Untersuchung im Reich³². Die Männer traten bei aller anfänglichen Schüchternheit selbstbewusst auf.

Die jüngeren Jahrgänge sprechen nur zu einem Bruchteil Deutsch, die älteren dagegen durchwegs sehr gut. Diese Männer haben auch alle in der alten Deutschen Armee gedient, teilweise kamen sie mit ihren Kriegsauszeichnungen an.

[koniec s. 1 wew. pagn./k. 51]

Auffallend war die tadellose Sauberkeit an Körper und Kleidern. Diese waren wohl alt, aber sauber gewaschen und geflickt.

Besonders hervorgetreten ist der Kinderreichtum. Die Geschwister- bzw. Kinderzahlen schwanken, wie aus den Untersuchungsbogen hervorgeht, zwischen 1 und 16. Ein Mann hatte 32 Geschwister.

Wie dort ansässige Deutsche übereinstimmend berichten, ist die kaschubische Bevölkerung fleißig, willig und sehr genügsam.

Bäuerliche Berufe, wie Landwirt, Forst-, Holz- und Landarbeiter werden bevorzugt.

Seitens der polnische Regierung war geplant gewesen, sämtliche Kaschuben nach Kongresspolen abzuschicken und dafür stockpolnische Bevölkerung anzusiedeln. Dieser Prozess sollte im Jahre 1942 beendet sein³³. Der Plan war wohl deshalb entstanden, weil Polen an den Kaschuben keine reine Freude hatte und diese Einstellung immer sehr misstrauisch beobachtet wurde. Das geht zum Teil auch daraus hervor, dass einzelne Männer wohl kaschubisch, oder kaschubisch und deutsch, aber kein Wort polnisch sprechen und verstehen.

Gesundheitlich bot die Untersuchung ein ähnliches Bild, wie die Untersuchung in ländlichen Bezirken des Reiches³⁴: verarbeitete, schlecht gehaltene Körper, schlechte Füße und Schäden, hervorgerufen durch unzweckmäßige Ernährung.

Erscheingunsbildlich waren die vorgestellten Männer zum grössten Teil gut ausgeglichen. Dieses ist insofern besonders hervorzuheben, weil ja nicht, wie bei Annahme-Untersuchungen

31 Dzierżążno – wieś w powiecie kartuskim.

32 Autor raportu posłużył się tu pewnym skrótem myślowym, wszak formalnie tak Kartuzy, jak i cały okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie były w 1940 r. częścią Rzeszy Niemieckiej. W istocie mowa o terenach tzw. Starej Rzeszy (Altreich), a więc tych, które znajdowały się w granicach państwa niemieckiego przed Anslussem Austrii w marcu 1938 r.

33 Przytoczony plan nie znajduje potwierdzenia w literaturze przedmiotu – por. J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz 2003, *passim*; J. Borzyszkowski, *op. cit.*, *passim*.

34 Zob. przyp. 32.

im Reich³⁵, immerhin schon eine gewisse Vorauslese, z. B. durch den Sturmführer, getroffen wurde, sondern die Männer vollkommen wahllos zusammengeholt wurden, sodass die Untersuchung einen

[koniec s. 2 wew. pagn/k. 52]

wahrheitsgetreuen Querschnitt der kaschubischen Bevölkerung ergibt.

Des besseren Überblicks wegen wurden die Ergebnisse in folgende Gruppe eingeteilt:

1.) Unbrauchbar.

Hierunter werden vollkommen unausgeglichene Menschen mit vorwiegend ostischem³⁶ oder ostbaltischem³⁷ Erscheinungsbild, zum Teil mit vermutlich mongoloidem³⁸ Blutseinschlag verstanden.

2.) Noch brauchbar.

Ebenfalls vorwiegend ostisch oder ostbaltisch, jedoch bereits mit nordischem³⁹, fälischem⁴⁰ oder dinarischem⁴¹ Einschlag.

3.) Gut brauchbar.

Ausgeglichene Mischlinge.

4.) Sehr gut.

Vorwiegend nordisch oder fälisch.

In Gruppe 1 fallen 12 Männer		= 21,05%
Gruppe 2	10	= 17,54%
Gruppe 3	15	= 26,31%
Gruppe 4	20	= 35,08%

Der hohe Hundertsatz der nach Gruppe 4 – also vorwiegend nordisch oder fälisch – eingeteilten Männer beweist, dass im kaschubischen Volk noch sehr viel nordisches Blutserbe vorhanden ist.

Über Charaktereigenschaften kann ausser den oben erwähnten von Fleiss, Gutwilligkeit und Genügsamkeit nichts gesagt werden. Ausserdem werden ja auch diese Eigenschaften im allgemeinen als positive Merkmale der ostischen bzw. ostbaltischen Rasse angesehen.

35 Zob. *ibidem*.

36 Ostisch – (typ) wschodni.

37 Ostbaltisch – (typ) wschodniobałtycki.

38 Mongolisch – (typ) mongoloidalny.

39 Nordisch – (typ) nordycki.

40 Fälisch – nieużywany już termin na określenie podtypu (wówczas: „Unterrasse”) typu nordyckiego; także znany jako *Dalische Rasse*, od regionu Dalarna w środkowej Szwecji – zob. C. Schmitz-Berning, *Vokabular des Nationalsozialismus*, 2. Auflage, Berlin 2007, s. 223.

41 Dinarisch – (typ) dynarski.

Diese positiven Eigenschaften zu fördern, besonders ungünstige Typen auszumustern und gegebenenfalls abzuschieben, und im übrigen die kaschubische Bevölkerung in diesen Sinne einzubauen,
müsste Richtschnur bei der etwaigen Behandlung der kaschubischen Frage sein. Grosse schöpferische Lei-

[koniec s. 2 wew. pagin./k. 52]

stungen dagegen sind – von Einzelfällen immer abgesehen – kaum zu erwarten.

Der Leiter der SS-Ergänzungsstelle Weichsel

[podpis odręczny: Fersch⁴²]

SS-Sturmbannführer⁴³

[koniec s. 3 wew. pagin./k. 53]

Źródło: BArch, NS 19/3520, Der Leiter der SS-Ergänzungsstelle Weichsel SS-Sturmbannführer Fersch an den Chef des Ergänzungsamtes der Waffen-SS: Untersuchung von Kaschuben, 15 I 1940, k. 51–53.

42 Mimo podjętych prób (m.in. przeszukania bazy osobowej dawnego Berlin Document Center w Berlinie, obecnie zespołu włączonego w zbiory BArch) nie udało się jednoznacznie zidentyfikować Ferscha.

43 Stopień w Waffen-SS odpowiadający Major w Wojskach Lądowych (Heer) Niemieckich Sił Zbrojnych (Wehrmacht), a tym samym randze majora we współczesnym Wojsku Polskim. Zob. G. Sowula, *op. cit.*, s. 444.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde

NS 19/3520

NS 21/329

R 1501/5313

Opracowania:

Borzyszkowski J., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Tom IV: Kaszubi w II RP i w latach II wojny światowej (1920–1945)*, Gdańsk 2019.

Breza B., *Pomiędzy oporem a przystosowaniem. Kaszubi w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie 1939–1945*, [w:] „Rocznik Gdański” 2004, t. LXIV, z. 1–2, s. 49–60.

Daniluk J., *SS w Gdańsku. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2013.

Encyklopedia Warszawy, pod red. B. Kaczorowskiego, Warszawa 1994.

Kalendarium Muzeum Narodowego w Warszawie 1939–1945, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/artykuly/356> [dostęp: 15 maja 2024].

Kołodziej E., *Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze 1936–1939*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, T. 4, z. 3 (9).

Kuraś B., Smoleński P., *Krzyżyk niespodziany. Czas Goralenvolku*, Wołowiec 2017.

Libera Z., *Sekcja Rasowo-Ludoznawcza Instytutu na Rzecz Niemieckiej Pracy na Wschodzie w badaniach etnologów i antropologów w Krakowie*, [w:] *Antropologia i etnologia w czasie wojny. Działalność Sektion Rassen- und Volkstumsforschung Institut für Deutsche Ostarbeit, Krakau 1940–1944, w świetle nowych materiałów źródłowych*, pod red. M. Maja, Kraków 2016.

Schafft G., *Od rasizmu do ludobójstwa. Antropologia w Trzeciej Rzeszy*, tłum. T. Bałuk-Ulewiczowa, Kraków 2006.

Schmitz-Berning C., *Vokabular des Nationalsozialismus*, 2. Auflage, Berlin 2007.

Sowula G., *Stopnie wojsk niemieckich*, [w:] *Teczka Hitlera*, pod red. H. Eberlego i M. Uhla, tłum. B. Ostrowska, Kraków 2005.

Szatkowski W., *Goralenvolk. Historia zdrady*, Kraków 2012.

Trebunia-Staszek S., „Lud zdolny do życia”. *Górale podhalańscy w oczach niemieckiego okupanta*, Warszawa 2019.

O AUTORZE

Jan Daniluk – doktor historii, adiunkt w Zakładzie Historii Gdańska, Pomorza i Regionu Nadbałtyckiego Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Wykłada także na Uniwersytecie SWPS w Sopocie. Wcześniej pracował m.in. w Dziale Naukowym Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku i gdańskim oddziale Instytutu Pamięci Narodowej. Pasjonat i badacz historii regionalnej, z naciskiem na dzieje Gdańska i Sopotu (XIX–XX w.) oraz okres II wojny światowej na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy. W szerszej perspektywie zajmuje się historią jeńców wojennych w niewoli niemieckiej, SS, SA i niemiecką policją (1933–1945). Osobnym polem jego zainteresowań są dzieje hazardu w Europie (XIX–XX w.).

e-mail jan.daniluk@ug.edu.pl

www.jandaniluk.pl